
Informe sobre l'actualitat i el futur de la música valenciana de tradició oral. Ús i activació (vot particular del Sr. José María Lozano, al qual s'adhereixen les Sres. Marta Alonso i Ascensión Figueres i vot particular del Sr. José Vicente Navarro)

Autor: Css. Arts
Aprovació: Ple, 26 juny 2023

L'Occident, amb l'adopció d'escales temperades, ha deixat parcialment sorda la població, acostumant-la a una percepció sistematitzada d'interval exactes i simplificats.¹
Abdel Karim (musicòleg i músic)

Quan escolte el cantar de les gentes d'abans, de les nostres iaies i iaies, em fa la sensació que entenien més el silenci, els cicles, inclús la meditació.²
Sandra Monfort (compositora i música)

I. Introducció. MOTIVACIONS I OPORTUNITAT DE L'INFORME.

La sentència d'Abdel Karim constata una pèrdua, un abandonament de recursos expressius i, per tant, un empobriment de llenguatge en la pràctica musical de la població d'Occident. Aquesta pèrdua que Abdel Karim denuncia, fa referència a un recurs concret, l'antiga forma d'afinació, absolutament vigent en les músiques orientals i encara detectable de forma evanescent en un molt reduït sector de l'actual població valenciana.

Aquesta antiga forma d'afinació, que per a l'imaginari acústic occidental s'identifica com a 'so àrab', és una característica definitòria d'un sistema musical bàsicament distint del que marca l'afinació temperada que va encunyar J.S. Bach a finals del segle XVII. A partir d'aquella intervenció de Bach, la música il·lustrada occidental fou relativament ràpida en assimilar-se a aquest nou sistema musical d'afinació temperada que no admet cap subdivisió inferior al semitò en els intervals de qualsevol escala melòdica.

Des del camp de l'Etnomusicologia, s'ha fet una afirmació que avala la rellevància de les formes d'afinació en la naturalesa dels llenguatges musicals:

L'afinació marca el punt d'inflexió en la colonització musical.

Avui sabem però, que les músiques populars -és a dir, les músiques considerades *tradicionals* per a la nostra població actual-, van continuar expressant-se com sempre, de forma no temperada i, per consegüent, gaudint d'una riquesa i profusió intervàlica que eixampla de

¹https://www.cervantesvirtual.com/portales/al_tall/la_canco_tradicional/

²<https://metalmagazine.eu/es/post/interview/sandra-monfort>

manera notable l'expansió de la melodia, si es compara amb la música il·lustrada del nostre món occidental.

Encara que amb tendència descendent en el seu ús social, aquesta fidelitat a l'expressió lingüístico-musical de la tradició s'ha mantingut fins l'actualitat en la població valenciana del segle XX i continua molt ferma en poblacions occidentals veïnes, sobre tot de l'àrea mediterrània.

Aquesta forma d'afinació no temperada, junt a d'altres components del llenguatge musical popular que han arribat per tradició fins els nostres dies, -uns més estructurals i altres més secundaris- conformen un sistema expressiu, que per aquesta tendència descendent en el seu ús de què parlàvem, planteja un dilema tant per a la política cultural com per al panorama cultural en general: recuperar i reforçar el seu ús i presència o pel contrari acabar assumint el risc de la desaparició o relegació a espais menys majoritaris.

Front a aquestes dues opcions fonamentals, apareix en les darreres dècades del segle XX una, podríem dir, tercera opció, la folklorització. Aquest fenomen, present en l'àmbit de la música tradicional, promou la presentació de músiques i balls tradicionals, assignant-los un context d'indumentària i accessoris anacrònics i situant-los en un escenari arcaic com a mostres extemporànies d'un passat sovint caduc i de vegades inexistent.

La globalització cultural, des de la primera meitat del segle XX, ha alimentat aquesta tendència folkloritzant que es presenta com un procés desactivador de la tradicional diversitat de les expressions musicals, ja que relega la diversitat de les cultures i les músiques tradicionals a un reducte de restes antiquades del passat, mostrant-les només des de la perspectiva de la conservació museística. Amb el perill de, en nom del progrés, empobrir el ventall cultural de qualsevol indret i deixar pas a unes noves músiques populars portadores d'un llenguatge homogeni i un gust també homogeni, per a una civilització contemporània; sovint per exigències d'interessos que imposa l'estratègia mercantil de la indústria musical global.

Les anàlisis entorn del procés de substitució lingüística, un fenomen descrit per la Sociolingüística, proporcionen instruments molt vàlids per a entendre la naturalesa dels canvis que ha experimentat també el llenguatge de la música tradicional en la seua evolució. I a la seua llum, cobra sentit l'opció de recuperar-lo per a un ús social culturalment saludable.

Al mateix temps, un altre dels fenòmens que ha afectat a la música tradicional valenciana podem dir que és la separació que s'ha anat produint entre la música popular i la música culta. Així, en un procés que al nostre territori no només afecta a la música sinó també a d'altres manifestacions culturals com la llengua pròpia, hem vist com s'han anat relegant a finalitats no considerades cultes, com l'humor o l'escatologia amb la subsegüent pèrdua d'usos i registres dels quals potser encara ara resulta difícil separar en l'imaginari col·lectiu.

En efecte, no només a la societat valenciana sinó també a moltes societats del món occidental, podem observar com al llarg de la història de la cultura, als nostres territoris, els compositors de les músiques qualificades com a 'cultes', progressivament -i en certes èpoques amb una relativa rapidesa-, van anar separant-se del llenguatge musical popular tradicional i van anar construint un altre llenguatge sonor: un altre tipus de música en definitiva. Això va determinar que gran part dels músics amb formació i estudis van abandonar el cultiu musical des dels codis tradicionals i, per tant, gran part de l'activitat creativa de la societat va derivar-se cap al desenrotllament d'unes altres formes musicals.

Aquesta circumstància determinà que les músiques tradicionals, que en aquelles èpoques eren populars, iniciaren una línia de descens en el seu desenvolupament, a causa de la indigència expressiva que arrastraven. Aquella tendència, doncs, es mostrà irrefrenable quan al segle XX va iniciar-se el procés de globalització cultural en Occident.

Contràriament en moltes societats del món oriental i del món àrab, la música qualificada com a 'culte', en general va anar construint-se des dels mateixos paràmetres sonors de la tradició popular, de forma que en aquestes societats no hi hagué aquell divorci expressiu ni es va produir la línia de descens com en Occident.

En el present informe, el CVC vol centrar l'atenció en la necessitat de contemporanitzar la música tradicional, amb la intenció d'oferir un canvi de perspectiva per tal de fer visible i reforçar un sector tant important com és el de la música tradicional valenciana. Aquesta contemporanització està basada en un canvi de plantejament respecte a la música tradicional com a patrimoni cultural que desenvoluparem i que suposaria impulsar i promoure la creació de noves cançons i de nova música per a la població actual des del llenguatge musical de la nostra tradició autòctona. Tenir present la nova creació pot arribar a ser una de les millors maneres de garantir la supervivència del nostre tradicional llenguatge musical perquè representa el retorn als nostres orígens per mitjà de l'originalitat i de l'aportació singular de la població actual al llegat que hem rebut en herència.

El CVC vol fer aquesta reflexió per a reenfocar la problemàtica d'un sector, que al nostre parer, tot i els esforços fets amb ajudes al sector, ha patit d'una atenció insuficient per part de l'Administració, fruit d'una valoració puntual d'aquest patrimoni i en últim terme, fruit d'una ambigüitat respecte a la naturalesa del patrimoni que cal preservar.

El CVC prescindeix en aquest informe de molts altres aspectes particulars que constitueixen el món de la música tradicional i enfoca el seu objectiu en una recomanació de caràcter general i bàsic: la reflexió que deu fer sobre la naturalesa d'aquest patrimoni i el canvi de valoració que deu atorgar-li.

Així doncs, farem una primera explicació de l'evolució de la música tradicional valenciana, per després analitzar quina és la situació actual i poder reflexionar al voltant d'aquest canvi respecte a la noció de patrimoni de que parlàvem adés.

II Antecedents

El Consell Valencià de Cultura, com a institució assessora i consultiva de la Generalitat Valenciana i amb voluntat de sensibilitzar i promoure el reconeixement de la importància del patrimoni valencià, ja s'ha interessat en altres ocasions per la situació de la música tradicional valenciana així com per nombrosos aspectes al voltant del tema. Així, al 2015 en l'"Informe sobre la situació actual, presència i ensenyament de la música tradicional valenciana", ja es parla de "...la deficient, situació actual de la música tradicional i popular valenciana a nivell de presència i transmissió i els diversos elements que intervenen en l'ensenyament, des de l'òptica etnomusicològica, interdisciplinària, pedagògica i psicosocial..."³ i conclou l'informe amb unes recomanacions encaminades especialment a l'àmbit docent però també a l'àmbit creatiu per al foment de les potencialitats artístiques. A banda, també des del Consell Valencià de Cultura ha hagut un interès constant en la defensa del Patrimoni Cultural Immaterial que suposen la conservació de determinades manifestacions populars relacionades amb la música tradicional, on tenim una llarga llista d'Informes on es valora la possibilitat de declarar Bé d'Interès Cultural les danses de Bocairent "Declaració de BIC Immaterial a favor de les Danses de Bocairent"⁴ (2019), o de Guadassuar "Informe sobre la declaració de BIC Immaterial a favor de les Danses de Guadassuar"⁵ (2018) o el recent "Informe entorn a la Gran Dansa de La Font de la Figuera"⁶ (2023) en aquest cas, Bé de Rellevància Local i on s'inclouen també reflexions respecte a la música.

Altres informes on hi ha hagut un interès en el tema són: "Declaració de BIC Immaterial de la tradició musical valenciana materialitzada per las societats musicals de la Comunitat Valenciana."⁷, "Informe sobre la influència del jazz en las músiques populars i tradicionals"⁸, "Informe sobre la sol·licitud de reconeixement com Acadèmia de la Comunitat Valenciana de L'Acadèmia Valenciana de la Música"⁹, "Informe sobre l'oportunitat d'un museu d'instruments musicals"¹⁰ o l'"Informe sobre l'avantprojecte de Llei Valenciana de la Música" de 1997 on en una de les seues recomanacions esmenta la fonoteca i els arxius de documentació musical.

També des del Consell Valencià de Cultura s'ha ret homenatge amb els màxims guardó atorgats per la Institució, això és amb la Medalla del Consell a diferents figures representatives de la música valenciana com són Lluís Miquel Campos,(2021), Pep Gimeno "Botifarra" (2016), Mª Teresa Oliver (2016), Al Tall, Medalla de Plata (2012).

³https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/Informe_BIC_Musica_Valenciana.pdf

⁴<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/641.pdf>

⁵<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/620.pdf>

⁶<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/726-amb-vots-particulars.pdf>

⁷<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/612.pdf>

⁸<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/622-2.pdf>

⁹<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/540.pdf>

¹⁰<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/314.pdf>

III.- EVOLUCIÓ DE LA MÚSICA DE TRADICIÓ ORAL EN LA SOCIETAT VALENCIANA

III-1.- ABANS DEL SEGLE XX. LA SOCIETAT RURAL

De la societat rural a la societat urbana

Durant segles i fins les primeries del segle XX, les poblacions de la societat rural al territori valencià han anat creant repertoris multifuncionals de cançó popular i música instrumental que proporcionaven eines d'expressió artística per al plaer, per a la festa, per a distints tipus de treball, per a la cohesió social, per les devocions religioses, per al festeig, per a la mort, per a dormir els infants i per dotar-los de jocs, per acompanyar rituals comunitaris amb danses i altres celebracions, pels balls de diversió, per comunicar narracions i relats, etc. Els repertoris anaven renovant-se lentament i les línies estilístiques es desenrotllaven però es mantenien estables dins el seu àmbit sonor.

III-2.- EL SEGLE XX: (DE 1900 A 1960). LA CAIGUDA DE LA CADENA TRADICIONAL

Novetats integrades a la vida tradicional

Amb l'aparició de la ràdio, el fonògraf i el ferrocarril, arriben algunes novetats que s'integren sense distorsió a l'habitual seguida de la música i el ball autòctons.

L'aparició de l'acordió, un nou instrument provinent d'Europa que va implantar-se veloçment a casa nostra sol o integrat en els conjunts instrumentals tradicionals, va renovar els hàbits usuals. Els instruments de vent d'aquelles primeres bandes de música també començaren a protagonitzar alguns episodis de la tradició musical popular. Alguns ballables europeus (polca, masurca, vals, etc.) s'integraren en els repertoris tradicionals.

Del fox trot i el rock als guateques dels anys 60 (Decadència i desprestigi de la música tradicional)

Des de principis del segle XX fins la primera part dels anys 60 corre una línia de penetració de les músiques d'origen afroamericà amb l'aparició del *fox trot*, l'arribada del *jazz* i l'èxit del *rock and roll* fins arribar a nous hàbits com ara les *pistes de ball* i els *guateques* privats, en els quals s'imposaven aquestes novetats: unes novetats sonores que no eren vehiculades a soles per artistes americans i europeus diversos (anglesos, francesos, italians), sinó també per una allau de nous grups espanyols que, amb producció pròpia, s'adherien a aquest nou corrent sonor importat i n'aportaven tocs i maneres originals: Marisol, el Duo Dinámico, Los Brincos,

Los Salvajes, los Sírex. Ací a València, brollen tants artistes d'aquesta ona que s'arriba a dir que el rock espanyol naix a València: Bruno Lomas, Els 5 xics, Els 4 Z.

Paral·lelament, les músiques i balls de la declinant societat rural -tant d'ús popular com d'ús folklòric- van perdent implantació progressivament i, sobretot prestigi.

El cant d'estil

Al mateix temps, als primers anys del segle XX acaba de quallar el *cant d'estil* (cant valencià d'estil o cant a l'aire) un nou gènere que, estructurant-se des de les més profundes essències del llenguatge musical tradicional, s'emancipa de les pràctiques primàries de la vida rural i ofereix una activitat singular i moderna que concorda amb els nous temps: el fonògraf, la ràdio, la puixança de la societat urbana, i per tant, la concurrència a un panorama musical en el que apareixen artistes de distinta procedència i tipologia sonora. El *cant d'estil* llança cantants-estrella amb seguidors, que graven discos, sonen per la ràdio i mouen un afecte popular de gran envergadura. Evaristo, el Xiquet de Bétera, el Ceguet de Marjalenes, el Xiquet de Paterna, Conxeta la del Mercat, Blanqueta, El Pollastre, Josepa Blasco i algunes dotzenes més de noms, movien un públic massiu i emocionat en les *cantaes* i *guitarraes* de carrer freqüentíssimes.

Es tracta d'un moviment que, com en un maniobra biològica, s'adapta a la nova societat que apareix i, amb vocació de contemporaneïtat, llança cap al futur els estils i les formes expressives de la tradició musical valenciana.

Més o menys simultàniament, la copla espanyola, el rembetiko grec, el fado portuguès i alguns altres gèneres creen també respostes contemporànies des de diferents latituds.

Escoles i mestres de ball a principis del XX

Un altra novetat dels primers anys del segle XX van ser els *mestres de ball* amb les seues escoles, que formaven quadres de balls populars amb coreografies sofisticades a partir dels balls tradicionals valencians. Aquestes escoles oferien espectacles ja amb els ingredients d'indumentària en desús i amb un distanciament dels costums habituals. Els quadres de balls populars van donar pas als grups de danses, grups folklòrics i en temps del franquisme als col·lectius de danses de la *Sección Femenina* de Falange i *Educación y Descanso*. Un efecte d'aquestes línies va ser la desautorització de la població com a protagonista i l'abandó progressiu de l'ús ordinari de la música i el ball per part dels seus usuaris naturals. En definitiva, és un món que marca una línia discontinua de folklorització.

III-3.- LA REVOLUCIÓ CULTURAL DEL 68: DE 1960 FINS L'ACTUALITAT

El canvi de principis. (De l'autoodi al valor de l'autoestima)

Cap a 1960 a tot Europa i també a casa nostra s'experimenta una agitació social que malda per subvertir els valors establerts que dominaven en la societat de l'època. I ací a València dins aquell conjunt de valors que es volia subvertir, com a tota Espanya, hi havia la dictadura, però a la nostra terra, a més s'inclouïa també de manera molt aferrissada l'arrelat autoodi que forçava la població valenciana a menysprear la seua llengua, la seua tradició cultural i especialment el so musical i la forma de cantar dels seus avantpassats.

A gran velocitat i amb gran ànsia, un important sector social tocat per aquella revolta torna a retrobar el prestigi de la llengua i torna a celebrar tots els aspectes de la cultura que s'havien abandonat al llarg de molts anys.

Un dels moviments culturals que naixen dins aquesta tendència és la Nova cançó, o cançó popular en valencià. I dins aquesta ona, apareixen com una part important els grups que a més de la llengua, reivindiquen la tradició musical en un nivell encara primari: *l'Equip València-Folk*, què va incitar l'aparició de molts altres grups com *l'Esbart Elx-folk*, *Grup de folk d'Alberic*, *Grup de folk de Pego*, *Grup Il·licità de folk*, *Cadafal*, *l'Ajunt de la Bota*, *All-i-oli*, *Corranda*, etc.

Superació de renúncies. (Retorn a les conductes abandonades)

De forma progressiva es torna a acudir massivament a celebracions abandonades com el cant de l'aurora, danses processionals, asguilandos o nits d'albaes; les danses de carrer floreixen pertot arreu, el cant d'estil obre escoles noves, la nòmina de dolçainers es dispara des de l'abandó generalitzat fins arribar avui mateix als centenars d'instrumentistes d'una talla segurament tan alta com mai hi ha hagut. Exemples paradigmàtics d'aquella situació deprimida a partir de la qual apareix aquest retorn fon l'any en que deixà d'eixir la Muixeranga en la processó d'Algemesí així com les Aurores de Torrent o de la Vall d'Uixó, entre moltes altres manifestacions.

Tradició en la contemporaneïtat. (Modernitat tradicional)

No a soles es gira la valoració per aquell so tradicional tan escarnit fins aleshores, sinó que es produeix una nova creació de cançons i de repertoris amb aquell so musical tradicional però amb continguts moderns i actuals. Així doncs, dins el potent moviment de la *nova cançó* a València, s'alça una línia amb personalitat pròpia i amb gran acceptació per part del públic que s'expressa musicalment amb formes tradicionals i que és identificat indistintament amb les etiquetes *folk* o *música tradicional*. Aquest corrent de grups i cantants amb propostes diversificades, convergeixen en dos salts que transformen el valor cultural de la música popular i de la música tradicional: del desprestigi a l'exaltació; del folklorisme al reciclatge. El primer referent en aquesta tendència és el grup Al Tall.

A tot l'estat espanyol van nàixer amb més o menys simultaneïtat diversos grups de folk amb plantejaments molt semblants sense haver contactat prèviament. *Oskorri* a Euskadi, *La*

Bullonera i *Labordeta* a Aragó, *Milladoiro* a Galícia, *Nuevo Mester de Juglaría*, *Julia León*, *Manuel Luna*, *La Talega* a Castella, etc... Estos grups consoliden una manera de fer i un aspecte semblants: la nova composició de músiques i cançons, el component reivindicatiu social i territorial, les melodies tradicionals originals o adaptades amb textos propis. De diverses maneres també al Regne Unit, a França i, sobretot, a Itàlia naixen grups i moviments musicals del mateix caràcter, destacant els napolitans *Nuova Compagnia di Canto Popolare* per la proximitat de format i plantejament amb el moviment valencià .

Revertir la substitució cultural

Comença doncs en este període un renaixement de la música tradicional junt a molts altres aspectes de la cultura autòctona. La consciència -si no la reflexió- de la població revoltada coincidia de manera intuïtiva i immediata en l'objectiu de prioritzar els recursos culturals abandonats i substituïts per a ser reciclats i reinserir-los en la modernitat, en la contemporaneïtat, no amb un sentit folklorista sinó amb una actitud cívica i filtrada a través d'un criteri de profit cultural i social per a la població valenciana actual.

La Trobada de Música del Mediterrani

L'any 1981 el grup Al Tall proposa a l'Ajuntament de València la creació del festival *Trobada de Música del Mediterrani*, un festival i un moviment que representa una de les claus de l'estratègia per la renaturalització del so tradicional valencià. El festival, al llarg de les seues deu primeres edicions, va proporcionar als músics i al públic en general el coneixement i reconeixement de grups i cantants de distints països mediterranis (andalusos, napolitans, cretencs, macedonis, turcs, mallorquins, algerians...) que mostren sons i músiques familiars als de la tradició valenciana; i va desvelant la regió sonora mediterrània com el context i l'àmbit on es desenrotlla el llenguatge musical de la tradició valenciana.

L'etnomusicòleg italià Paolo Scarnecchia en el seu llibre *Música popular i música culta diu: La major part de les músiques de tradició del Mediterrani està concebuda en la dimensió horitzontal, monòdica, riquíssima en matisos i articulacions microtonals; d'altra banda, en les formes de cant col·lectiu també estan presents els fenòmens de caigudes d'afinació, portaments de la veu, glissandos, manierismes modals, que caracteritzen i individualitzen el cant. Al marge d'aquesta explicació del doctor Scarnecchia, qualsevol persona que cante a la manera dels majors valencians o que conega com sona la música d'ací `de tota la vida' reconeixerà immediatament com a molt pròxima a la nostra la manera de cantar les veus de sicilians, castellans, albanesos, xipriotes o l'estil de la dolçaina, la muzmara, la gaeta o la zurna de distints indrets mediterranis.*

La mediterraneïtat musical, la fusió musical dins l'àmbit mediterrani i la *desregionalització* es converteixen des d'aquell moment en premisses que els posteriors músics de folk donaran per naturals i sabudes. Es tracta doncs, d'un avanç qualitatiu que entra a formar part del bagatge de principis i línies de conducta del sector tradicional no a soles del País Valencià.

De València al Mediterrani 1980 - 1990, un llibre escrit per Vicent Gregori l'any 2018, explica les històries de la *Trobada*, de la *Mostra de Cine* i de l'*Encontre d'Escriptors* del Mediterrani.

Persistència dels nous principis (Continuïtat innovadora)

Aquella dinàmica que va engegar la *revolució cultural del 68*, i aquell canvi de direcció dels vectors autodestructius cap a una reconstrucció de la societat valenciana, s'ha estés al llarg dels anys i, amb diverses incidències, ha generat i continua generant avui mateix un seguit de realitzacions, produccions i reflexions en aquell mateix sentit, d'una magnitud i envergadura considerables. Així doncs, s'ha produït un retorn progressiu de la cadena tradicional als usos i costums actuals.

En el camp de la música tradicional, progressivament, s'ha anat produint una irrupció de formats tradicionals, com la dansà o la muixeranga, en qualssevol ocasions o celebracions civils.

S'han produït també innovacions i modernitzacions necessàries en els formats tradicionals, sobretot amb el que té a veure amb la perspectiva de gènere i la inclusió de les dones com a músiques: la dona, *dolçainera*, *versadora*, *muixeranguera*, etc.

S'obren vies de dignificació i canvis en la tendència folkloritzant d'alguns grups de danses, liderats per Alimara amb Salvador Mercado i Fermín Pardo.

Es posen en marxa diversos festivals de música tradicional com el *Festacarrer* a Ondara, *Cant al ras* a Massalfassar, *Musicat* d'Algemesí, el *Música al castell* de Dénia, etc. I amb el naixement dels festivals, creix de manera significativa la programació de concerts de música tradicional en cases de cultura, festes majors i setmanes culturals.

Apareixen associacions culturals dedicades a la promoció de la música tradicional total o parcialment: *La Canya* -ja desapareguda- amb la seua interessant revista, *El Mussol El Bassot Tramús*, *l'Escola de la Xafigà* a Muro, etc.

Els estudis i recopilacions prenen també a partir de la dècada dels 80 un impuls que ve a sumar-se als antics treballs i edicions de Manuel Palau, de Mª Teresa Oller, de Fermín Pardo, de Salvador Seguí, etc. Segurament en este camp el treball més destacat en quant a importància i volum és la col·lecció discogràfica *Fonoteca de Materials* i el programa que el va alimentar, els *Tallers de Música Popular* que per primera vegada publiquen les recopilacions en format sonor, seguint la tendència que va marcar Béla Bartok en el seu dia.

El paradigma del canvi en la música tradicional: la nova creació. (La *riproposta*)

En el camp de la música tradicional ja hem parlat d'allò que segurament és el paradigma de totes les realitzacions i novetats: la nova creació de cançons i de repertoris amb aquell so musical tradicional però amb continguts moderns i actuals.

I en un segon nivell, la reinterpretació d'antigues cançons tradicionals superant els anèmics tractaments folklòrics i injectant recursos i procediments actuals. Aquest retorn als orígens va ser batejat a Itàlia amb el nom de *riproposta*: un moviment per reintroduir la tradició musical en la contemporaneïtat. Aquesta línia de *riproposta* comença a València en la primera part de la dècada dels anys 70 amb els discos i concerts d'*Al Tall*, *Pavesos*, *Carraixet*, *Lluís el Sifoner*, *Fèlix Estop*.

El ball folk

Promogut a bastament pel festival *Tradicionarius* capgira la concepció d'espectacle que ofereixen els grups de danses. La gent balla baix de l'escenari El grup *Tres Fan Ball* anima els balls folk, així com *Sonadors de la Guaita*, *la Romàntica Alternativa del Saladar*, *Escaramussa folk*, etc.

L'exponent del canvi en la música tradicional: l'esclat de la dolçaina

Si el paradigma del canvi en música tradicional fou la nova creació de cançons i repertoris, el fenomen més extens, més diversificat i més visible s'ha produït en el món de la dolçaina. En referència a aquest fenomen cal assenyalar no a soles el creixement desmesurat de dolçainers i la eminència interpretativa a la que hom ha arribat en els nostres dies. Cal remarcar a més els diversos usos abandonats que s'han recuperat i els nous usos que s'han concebut i que s'han instaurat en el protagonisme de l'instrument.

En primer lloc, traure la dolçaina del seu recent isolament amb l'única companyia del tabal i situar-la formant part -bé com a solista, bé com a un instrument més de l'arranjament, bé com acompanyant del grup- de diferents tipus de conjunt: colla de dolçainers, capelles, fanfàrries o murgues amb altres instruments tradicionals, amb orgue, amb banda de música, amb orquestra. I en noves situacions:, formant part d'un grup de música folk junt a veus i altres instruments, formant part de grups de rock, pop, *ska*, electrònica, jazz, contemporània.

En segon lloc, el món de la dolçaina ha desplegat tot el ventall d'actuacions que havien restat en la incúria de l'abandonament: luthiers i construcció, mètodes, festivals, línies d'ensenyament, estudis, etc.

Es tracta d'un model de restauració insuperable. Dotzenes d'escoles, milers d'instrumentistes, colles com *La Inestable*, *El Terròs*, *La Xafigà*, en el que juga un paper singular *l'Escola d'Algemesí* que es va avançar a l'època de l'esclat.

El mestre Joan Blasco fou l'anella que va unir el món dels dolçainers antics i l'explosió de la dolçaina posterior. Cal anomenar la figura de Xavi Richart, que encapçala un llistat d'excel·lents instrumentistes de la dolçaina com probablement no ha existit mai.

L'evolució del canvi en la música tradicional

La dècada dels anys 70 del segle XX representa la consolidació i el llançament d'aquesta nova dinàmica de reconstrucció cultural suara descrits, especialment de la música tradicional. A partir de la dècada dels anys 80 va produint-se un creixement de la producció i una superació del nivell artístic tant des del punt de vista creatiu com tècnicament. Alguns grups que cal citar són *Saó*, *Adesiara*, *Aplec*, *Ritme Trencat*; més tard, *Trullars*, *Saüc*, etc.

III-4.- La música tradicional inunda altres gèneres (1990 – 2023)

Des de principis de la dècada del 1990 fins l'actualitat, ha hagut una autèntica eclosió de la música popular valenciana feta en valencià, producte d'una banda de l'escolarització en la nostra llengua, la qual cosa naturalitza la seua expressió artística. Un altre factor és la democratització de les eines tecnològiques, que facilita que els artistes puguen enregistrar els seus discos i cançons d'una manera més fluida. La tasca de plataformes com *Escola Valenciana*, la irrupció de segells i promotores, l'associacionisme a través del *Col·lectiu Ovidi Montllor de Música en Valencià (COM)*, el treball en xarxa i la tasca de comunicació facilitada a través de les xarxes socials, estan també en la base d'aquesta eclosió.

Una escena que té com a un dels seus trets distintius la introducció en el seu discurs sonor d'elements musicals de la tradició valenciana. La producció dels últims 30 anys, i especialment des de 2012, arriba a uns nivells enormement estimulants per una creativitat atrevida i per una concurrència abundant d'artistes, des d'altres òptiques, al joc del so tradicional.

El punt de partida és la irrupció a principis dels 90 d'*Obrint Pas*, una formació nascuda al barri de Benimaclet amb influències del *punk*, el *hardcore* o el *rock radical basc* i un tarannà decididament reivindicatiu que podia connectar amb músics valencians d'unes altres generacions, com *Al Tall* o els representants valencians de la Nova Cançó. Tanmateix, allò que connecta musicalment *Obrint Pas* amb la tradició és la presència permanent en les seues cançons de la dolçaina de *Miquel Gironés* interactuant amb les guitarres elèctriques, un element que atorga personalitat pròpia a la proposta. Un creuament entre *rok*, *ska* i música tradicional que seria emulat per desenes de bandes els anys següents. Com explica el musicòleg Josep Vicent Frechina en el llibre *La Cançó en Valencià. Dels repertoris tradicionals als gèneres moderns* (AVL, 2011), “en afegir la dolçaina a la matriu tímbrica original, [Obrint Pas] han enriquit el potencial festiu i euforitzant de l'estil i l'han dotat d'una denominació d'origen autòctona”.

Ki Sap, Atzukak, Arròs Caldós, Mugroman o *Sva-ters* serien algunes de les formacions, entre moltes més, que, als anys posteriors, sobretot a la primera dècada dels 2.000, seguirien el deixant d'*Obrint Pas*. Amb tot, segurament la que ha tingut una trajectòria més sòlida siga la banda de Pego *La Gossa Sorda*, que partint d'uns principis musicals semblants, amb la presència també de la dolçaina, aconsegueix articular un cançoner exitós, amb autèntics himnes generacionals com “Camals mullats”.

L'èxit popular del que Frechina anomena “ska valencià” camina en paral·lel a una considerable recuperació folk atjada per bandes com *Urbàlia Rurana*, formació segregada de Cànem. Però sobretot per la irrupció el 2006 de Pep Gimeno *Botifarra* amb l'àlbum *Si em pose a cantar cançons*, que suposa una autèntica revolució. Escenes rock i folk que interactuen i col·laboren: *Obrint Pas* fa una versió de la cançó d'*Al Tall* “El cant dels maulets”. O convida a l'escenari d'un concert multitudinari *Botifarra* per cantar “La malaguenya de Barxeta”, un dels himnes del *cantaor* xativí. Més evident encara és l'influx en el darrer disc d'*Obrint Pas*, “Coratge” (2011), el qual inclou dues peces no de fusió sinó amb instrumentació clarament folk, “El país de l'olivera” i “Jota de valencians”. Un homenatge directe i inequívoc a la tradició.

A la primera dècada dels 2.000, la recuperació de la música folk valenciana ja és molt sòlida, gràcies al treball de formacions com *l'Ham de Foc, Aljub* o el treball en solitari de figures com Miquel Gil i Mara Aranda. Són propostes eclèctiques, que miren a les músiques del món i d'arrel mediterrània i que aconsegueixen ser molt valorades en l'escena folk europea. Menció especial mereix Efrén López. Gràcies a això, al treball dels pioners i a la tasca del mateix *Botifarra* o de Carles Dénia, el folk entés d'una manera genèrica, té una importància cabdal en la música d'aquests anys, la qual cosa s'acaba filtrant a altres estils i propostes.

Per exemple, és simptomàtic que uns dels pioners del *hip hop* en valencià, *Rapsodes*, inclogueren en el seu primer disc “Contes per versos” (2008) un inici procedent de “Som de la Pelitrúmpeli” d'*Al Tall*. Fins i tot, una proposta que homenatja els sons electrònics de *la Ruta*, com *Orxata Sound System*, té deutes amb la tradició valenciana pel que fa al fraseig i la manera de cantar alguns dels seus temes. Hi ha un fil d'unió que, no sols no es trenca, sinó que es farà cada vegada més ferm i adoptarà més cares diferents.

La diversificació en els acostaments a la tradició des de altres gèneres és molt important. El grup de Vila-real *Sitja*, per exemple, va unir experimentació amb folk, amb resultats tan cridaners com el disc “Good Laboratory Practices” (2014). Més significatiu encara, en tot cas, és el cas d'una formació d'èxit com *Aspenat*. La base del so d'aquesta banda de la Marina és el *reggae* i les seues diferents ramificacions, com el *dancehall*, però la introducció d'un instrument tradicional com el llaüt i, en menor mesura, l'acordió, atorguen a *Aspenat* una dimensió sonora única i original, que està en la base de l'èxit del grup. En “Quan caminàvem”, un dels seus temes més coneguts, és veu molt clara aquesta fusió, que creua en tot cas tota la seua producció. I va fer d'*Aspenat* un dels grups més populars de l'escena des de l'any de publicació del seu disc “Naixen primaveres” (2011), fins el 2017, en què abandonen indefinidament l'activitat artística.

Un altre cas molt marcat d'influx de la tradició en altres gèneres és *Mox*, la banda de Puçol, la qual barrejava en el seu discurs, amb molta naturalitat, instrumentació *indie rock* d'arrel anglosaxona amb la dolçaina i els gèneres tradicionals. Són els primers a fer-ho, prenent com a referència el que havien fet els granadins *Los Planetas* fusionant diferents pals de *flamenc* i *indie-rock* en "La leyenda del espacio". "Si el poguera partir", un cant de batre amb la col·laboració de *Botifarra* del disc "Tuactes i rebomboris" (2015), premi Ovidi Montllor a la millor cançó, simbolitza l'encert amb què es va fer aquesta fusió.

Un altre aspecte és el de la cançó d'autor. La música dels cantautors valencians d'aquest període presenta molt diverses influències, des de la cançó francesa, al pop-rock anglosaxó, la música amb arrels sud-americanes, el jazz, el blues o el mateix influx dels pioners de la Cançó. Les petjades de la música tradicional valenciana són puntuals, es veuen en cançons i arranjaments concrets. Però hi ha un cas a ressenyar, el de la cantant Eva Dénia, qui amb la formació de dones *Sis Veus* aconseguix fer un pas insòlit fins el moment: per primera volta s'aplica una forma de cant i un temperament interpretatiu profundament ètnic a uns textos d'expressió urbana i contemporània -els poemes d'Estellés i d'altres-. Aquestes formes de cant tan prototípicament tradicionals pràcticament mai s'havien sentit acompanyar uns textos que no foren ruralistes i arcaics. El registre aconseguit és absolutament innovador i provoca unes emocions singulars i primigènies.

Tornant a l'any 2015, aquell exercici és important perquè irromp definitivament una formació molt important pel que fa al creuament de gèneres de la música tradicional valenciana amb altres músiques del món, El Diluvi. Provenents de la Foia de Castalla, El Diluvi insereixen la nostra música d'arrels en un discurs que també inclou *cúmbia*, *rumba* (o fins i tot *rúmbia*, la fusió entre ambdós estils) *reggae* i altres; i així, Flora Sempere, quan canta embosca de manera imperceptible l'ornamentació melòdica del seu cant, que ella fa anar a l'estil de les nostres iaies, dins un bosc d'altres gèneres forans, provocant una indefinible sensació de benestar que reforça amb la bandúrria en la mà. Una combinació a la qual acaben afegint des del 2019, en el disc *Junteu-vos*, elements electrònics que aniran agafant cada vegada més espai en la proposta. Fusió que també l'ha convertit en un dels nostres grups més importants.

Entre 2017 i 2019 l'efímer grup Els Jovens exciten les emocions d'una gran franja de públic a qui conquisten amb les seues cançons tan corrents com generacionals amanides d'unes lleus aromes tradicionals. Se'n porten tots els premis de l'any i fan mutis pel fòrum, de moment.

Musicants continua amb propostes de repertori mediterrani. Tesa, la rapera, amb l'últim disc *Rap d'arrel* penetra els sons tradicionals amb el seu carisma de cant parlat i col·laboracions d'envergadura. Xavi Sarrià, ja en solitari en el seu darrer disc "Causa" desplega unes connexions fondes amb sons i amb vivències tradicionals. David Carboneras, *Garcieta*, en el seu primer cd amb títol "N 340" circula per uns tombants sons molt creatius i d'una sorprenent originalitat tradicional, amb elements electrònics molt ben administrats i amb una sorna divertidament maliciosa.

Encara estava per arribar, tanmateix, el canvi més significatiu del període. Mentre l'escena en valencià s'enforteix amb propostes que no tenen cap tipus de connexió amb la música tradicional com *Zoo* o *La Fúmiga*, i anaven sumant-se noves veus a la música tradicional, com Jonathan Penalba o Noèlia Llorens *Titana*, entre més, fent el necessari complement generacional als Apa, Carles Dénia, *Botifarra* i altres, ens trobem propostes de cruïlla amb un peu en la tradició (valenciana i d'uns altres indrets) i un altre en les músiques urbanes, l'electrònica avançada i altres gèneres.

El disc “Jota de morir” (2022), del grup femení Marala, millor disc de l'any per a la revista *Enderrock*, entre altres premis importants, és un disc paradigmàtic en aquest sentit. La manera d'interpretar els gèneres tradicionals amb una corfa musical del segle XXI, en cançons com “A la vora del riu mare”, “Canteu a l'albat”, “Jota de morir” o “Nana naneta”, constitueixen una manera que ha tingut una gran acollida de rejuvenir, feminitzar i perllongar el repertori tradicional, fer-lo arribar a les noves generacions amb els llenguatges musicals actuals. “L'Assumpció” (2023), el disc de debut de *La Maria*, qui divideix les cançons en romanços, agafa la tradició i la passa pel sedàs del pop “Romanç 1: soc” o l'electrònica “Mon vetlatori (romanç 4: de mort)”, “Sepeli (romanç 5: d'assumpció)”. Un disc que, en qualsevol cas, revela un coneixement considerable de la tradició, condició per a la seua transformació o desconstrucció.

Ambdós treballs, en tot cas, i l'èxit indiscutible que els ha acompanyat, posen les bases perquè altres artistes facen el mateix camí, com va passar a principis del període estudiat en aquest apartat amb *Obrint Pas*.

IV.- LA MÚSICA TRADICIONAL VALENCIANA: UN UNIVERS EN CONSTRUCCIÓ, ORFE D'INSTITUCIÓ OFICIAL NI ORGANISME QUE SE N'OCUPE.

Punt de partida

De l'evolució descrita en l'apartat anterior podem percebre que des de principis del segle XX la vigència social de la música tradicional dibuixa una línia descendent marcada per un procés de substitució cultural que dura aproximadament 70 anys, i a partir d'aquell moment la línia comença a ascendir progressivament fins els nostres dies -i continua ascendint en potència i en varietat de propostes- gràcies a una tendència recuperadora que va redimint aquell abandonament; una tendència recuperadora impulsada pels moviments populars que podríem qualificar com a 'revolució cultural del 68'.

També percebem, dins aquesta evolució de la música tradicional valenciana en els darrers 120 anys, el fenomen de la folklorització, un obstacle que dificulta l'abast i la condició contemporània de la recuperació.

Problemàtica específica d'un univers en construcció

Com s'ha exposat abans, el retorn a les conductes i llenguatges tradicionals abandonats planteja una problemàtica específica derivada de la pèrdua d'usos i, en conseqüència, de la nul·la adquisició de nous registres expressius durant les dècades o segles d'abandonament.

El cas de la llengua és paradigmàtic en aquesta síndrome. Com diu el jove escriptor Carles Fenollosa en el seu recent i molt important llibre titulat *Irreductibles. Una història de la llengua i la literatura dels valencians*:

"Es fa com increïble/ en tan antich idioma no haber cosa/ de un alt estil". Era 1797 i qui escrivia Joan Baptista Escorigüela en un poema dedicat a Joan de Ribera, beatificat a Roma l'any anterior i a qui demanava ajuda celestial per poder "anar obrint senda no usada". Senda no usada era, senzillament, un model escrit en valencià apte per a fer literatura en aquell "alt estil". Este és un dels punts més importants i més negligits de la història de la nostra literatura... El cas és que este debat, en el segle XVIII, ja ocupava també les vesprades lliures dels reduïts nuclis de lletraferits que encara es plantejaven el valencià com a vehicle d'alta cultura. La modernització lingüística que havia plantejat Marc Antoni Ortí al segle anterior no havia passat ni d'hipòtesi... Lluís Galiana, l'autor de la 'Rondalla de rondalles', repetí que el valencià era "capaç de tota aquella perfecció i primor que pot tindre cualsevol altre idioma", però que no obstant això, la llengua havia de "netejar-se de més de quatre taques que la fan ridícula, lleja y plena de llunars" ... Galiana edità "l'Spill' de Jaume Roig com a Libre de les dones en 1735, i reconegué que aquella llengua literària era "difícil d'escriure, hui en dia, per estar arrimada, y no usar-se" .

Com s'estava dient, el cas de la llengua és paradigmàtic en aquesta síndrome, en aquesta problemàtica específica derivada de la pèrdua d'usos i, en conseqüència, de la nul·la adquisició de nous registres expressius durant les dècades o segles d'abandonament.

Però en el cas de la música tradicional, la problemàtica s'agreuja, perquè no existeix, tal com hem estat capaços de fer en la llengua, una inversió de recursos ni s'ha concebut cap tipus de política que atenga el procés de reconstrucció per a que puguen generar-se expressions amb significats contemporanis. Ni tampoc en altres sectors de la tradició cultural autòctona que han patit igualment l'investida de la substitució cultural.

La recuperació de nous registres expressius en el nostre idioma ha guanyat un terreny que el so de la nostra música tradicional encara té lluny.

Inhibició orgànica de l'Administració

Les diverses administracions públiques valencianes, des d'aquella època de la revolta cultural dels anys 70 del segle passat en que una part important de la població valenciana va rescabalar la baixa valoració de la llengua i dels recursos culturals autòctons, les diverses administracions públiques valencianes no han assumit explícitament ni han construït polítiques

culturals de manera expressa que arpleguen o que es facen càrrec de manera orgànica d'aquell moviment iniciat per bona part de la població i que encara avui manté actiu el vector per a recuperar la tradició cultural autòctona. Les diverses administracions públiques valencianes han concedit ajudes a projectes presentats des de la societat civil i, com a màxim, han posat en marxa algunes tímides iniciatives pròpies, tots aquests esforços però, resulten insuficients.

Un univers orgànicament orfe

Es podria considerar, doncs, que cal dotar i reforçar aquesta realitat a través de la creació d'algun tipus de suport institucional, organismes, institucions públiques, legislació, observatoris, un Centre públic que s'ocupe de dissenyar i gestionar una política de recuperació contemporània i que es facen puga fer càrrec de canalitzar i potenciar en els diversos sectors culturals aquella nova tendència de la població que rehabilita les formes cultural que venim exposant. Aquest organisme, també podria desgranar totes les mesures educatives, investigadores i divulgadores que Juntament amb accions promocionals confluïrien en l'objectiu punter i global de revertir la substitució de la música popular en la nostra època i en la nostra terra. O bé, com a intervenció anterior, el llançament des de l'Administració d'una acció promocional extraordinària potent i prevista de manera recurrent al llarg dels anys.

Les dificultats dels franctiradors

Molts col·lectius de població i molts consorcis professionals implicats en la recuperació de la música tradicional -i en altres sectors culturals també desmantellats- experimenten la fatiga produïda per les dificultats inherents a aquests processos i per l'absentisme de les administracions públiques que haurien d'assistir i protagonitzar aquestes accions de recuperació patrimonial. La temptació de les solucions folkloritzants quan la fatiga i les dificultats s'imposen, són en moltes ocasions solucions de recuperació tan fàcils com fallides sobretot en els projectes que afecten bens immaterials.

V.- CONTACTES AMB L'ADMINISTRACIÓ I CONVERSES INTERNES DEL COL·LECTIU DE TREBALLADORS DE LA MÚSICA TRADICIONAL EN ELS DARRERS 8 ANYS.

El CVC ha tingut accés a diversos documents adreçats a l'Administració i altres que són fruit de converses i taules de treball del sector des de 2015. Aquests documents ofereixen un ampli ventall de reflexions i de propostes diverses que poden arbitrar, junt amb l'Administració, una intervenció orgànica i institucional respecte a la música de tradició oral i a una política que es propose provocar i aconseguir una operativitat contemporània i una renaturalització del llenguatge musical de la tradició.

Aquests documents, que obren en poder de l'Administració valenciana, amb diferents enfocaments, van desgranant reflexions, valoracions globals, línies de política cultural per al

sector, problemàtica educativa general i especialitzada i propostes concretes en tots els terrenys.

De manera resumida, proposen tota una sèrie d'opcions, on algunes d'elles, entenem que podrien operar de manera conjunta i d'altres ho farien de manera exclouent unes de les altres, com:

- La creació d'una Direcció General de Música i Cultura Tradicional al sí de la Conselleria de Cultura,
- La creació d'una Fundació per part d'una assemblea de persones que compartisquen una concepció moderna de la cultura i música tradicionals o la creació d'un Centre de Música Tradicional a la ciutat de València.
- La creació d'un Centre, que enfoque el seu objectiu prioritari en la contemporanització del món sonor tradicional i en els processos que articulen un trajecte d'intervenció en aquest sentit. Un Centre que, val a dir, seria pioner en els seus plantejaments i que en la seua denominació expressés el caràcter contemporani dels seus propòsits.
- Atenció i creació de programes que oferisquen la realització d'encàrrecs de treball creatiu incloent un curs previ de formació.
- L'estudi d'un projecte concebut com a campanya promocional o *operació extraordinària* que llance uns quants projectes encara no experimentats en música tradicional. Aquesta *operació extraordinària* és concebuda com alternativa anterior a la creació de la Direcció General defensada en la primera opció. Així mateix aquesta *operació extraordinària* s'estima com una actuació necessària de manera recurrent i cíclica cada període d'anys que sembla necessari en funció de la realitat i el context del moment.
- La possibilitat de donar suport a un Congrés de Música i Cultura Tradicional amb la participació d'altres sectors culturals i socials com acció prèvia per organitzar un posterior i igualment eventual Congrés de Cultura.

Només apel·larem a la memòria per a que no s'evaporen els avanços fets i que puguen servir de punt de partida per a organitzar contactes i sessions d'estudi entre l'Administració i el sector de la música tradicional, ja que presenten en el seu conjunt una font d'inspiració de cara a adoptar aquelles mesures que es considere oportunes per requalificar a l'alça el món de la música tradicional; i per madurar una reflexió sempre necessària entorn a la seua naturalesa i a la seua rellevància.

VI.- ARGUMENTS EN FAVOR D'UNA ATENCIÓ INSTITUCIONAL PÚBLICA DE CARÀCTER ORGÀNIC.

Presentem tot seguit una sèrie d'arguments per a la reflexió i el canvi de perspectiva en quant a la música tradicional i el seu posicionament dins del món cultural.

L'autèntic concepte de patrimoni en música tradicional. Obligació de preservar-lo

El primer que cal abordar és el concepte de patrimoni, entendre quines són les claus de la seua particularitat per poder treballar en les vies de la seua preservació.

En primer lloc, el patrimoni, quan parlem de música tradicional, no és principalment el conjunt de cançons i melodies que ens han arribat des de la memòria de les persones d'edat, des dels cançoners i reculls, des dels enregistraments que hem aconseguit; el patrimoni, quan parlem de música tradicional, és sobretot i en definitiva, el codi lingüísticomusical que mena la conducta musical de la població, un codi format sens dubte per elements endèmics i per elements compartits. O dit d'una altra manera, en música tradicional, patrimoni és el llenguatge musical que subjau en totes aquelles cançons i melodies.

Però no a soles es *llenguatge* la consciència semanticomusical sinó també els mecanismes pràctics o conductuals necessaris per a encarrilar l'activitat i la gestació musical, com ara la pràctica perduda de la improvisació i variació dins el codi tradicional, una de les eines valuoses i imprescindibles per a rescatar l'energia malversada en la música tradicional.

Com diu el professor Bernard Lortat Jacob, director d'investigació del Centre Nacional de Recerca Científica de França i responsable del Laboratori d'Etnomusicologia del Musée de l'Homme de París, en el seu article *Improvisation et modèle: le chant a guitare sarde*, pàg 87, publicat a *L'Homme* (Revue française d'anthropologie):

... Qualsevol concepte seriós entorn a la improvisació ha de contemplar la fixació d'uns límits i la prescripció d'unes restriccions. Contràriament a allò que es podria creure, una excel·lent improvisació no és aquella que ignora els límits o que viola deliberadament les peculiaritats, sinó aquella que sap traure tots els avantatges potenciant els traços propis i definatoris (per utilitzar una expressió prestada de les arts plàstiques).

En segon lloc, considerant que el llenguatge musical no és cap objecte ni cap so sinó un coneixement i una actitud que resideixen en la ment i en la voluntat de les persones, la via que en definitiva pot preservar aqueix patrimoni és la salvaguarda i la recuperació d'aquella voluntat de la població que puga gestionar la possibilitat d'usar i cultivar la música de tradició oral, és a dir, que les persones puguen regressar a la tradicional manera de conduir-se musicalment.

Per tant, i en tercer lloc, únicament arribarem a preservar aqueix patrimoni si fem possible que la ment de la població puga tornar a entendre i a gaudir la manera tradicional de fer música, que siga capaç d'expressar-se i de crear segons el llenguatge musical de la tradició i que puga decidir utilitzar-la per pròpia voluntat. Així és com preservarem el patrimoni musical de tradició oral, és a dir, el llenguatge musical de la nostra tradició.

Cultura popular i llibertat creativa

Un segon argument a favor de l'atenció institucional al llenguatge musical de la tradició, arranca del principi de la llibertat creativa.

La llibertat creativa és fonamental per al creixement. Però tant el servei a la població com la cohesió social són criteris importants a l'hora d'optar pels vehicles expressius en la producció cultural i en la creació.

La creació des de codis nous, estranys, inusuals o fins i tot inversemblants -llançar-se al buit creatiu- és una activitat saludable per a especular amb nivells estètics inexplorats i és una activitat necessària per anar més enllà del que coneixem i som capaços d'assaborir.

Tot i això, el plaer d'assimilar estímuls insòlits no és el pa cultural diari per la immensa majoria de la població. L'aliment cultural quotidià dels humans té uns paràmetres sempre sorprenent però sempre també desxifrables i amb efectes directament plaents o emotius. L'aliment quotidià dels humans té uns formats i uns vehicles entenedors i emocionals. Aquests paràmetres formen part de la definició d'allò que entenem com a *cultura popular*. I en el camp que ens ocupa, com a música popular, com a cançó popular.

Per tant, les cançons populars, les músiques populars -i en general, la cultura popular- són el camp més important de la cultura, precisament perquè es tracta de l'aliment cultural quotidià de la major part de la població. Per tant, les administracions públiques han de prioritzar una política que s'implique en els trajectes de les músiques populars i que no abandone l'alimentació cultural de la immensa majoria de la població en mans de la indústria i el comerç.

L'objectiu que el so tradicional torne a guanyar popularitat, és a dir, que arribe de nou a ser popular com ho fou en èpoques passades és un propòsit que l'Administració deu imposar-se per un deure de protecció patrimonial. Si com acabem d'argumentar, la cultura popular -i la música popular, per tant- ocupa un dels camps importants de la cultura, aconseguir que el so tradicional arribe a ser aviat *música popular* ha de ser una prioritat de la política cultural institucional, front a la negligència de la indústria i el comerç.

Revertir la substitució cultural

Perquè el renaixement de la cultura valenciana no a soles s'ha de guanyar revertint el procés de substitució lingüística sinó revertint també el procés de substitució cultural que pateix la nostra població. No a soles tenim llengua. El llenguatge sonor tradicional, tot i no tindre l'enorme rellevància que té la llengua, és -com la llengua- una part orgànica del nostre cos cultural. En canvi, uns altres llenguatges de les músiques populars vigents, com ara el rock, el pop, el rap, el reggae, etc. no són parts orgàniques, sinó luxes o abillaments que ens podem permetre.

L'assistència institucional a aquests llenguatges al·lòctons no es pot equiparar, doncs, al deure que té l'administració pública de promocionar l'autòcton i patrimonial llenguatge sonor de la

tradició. Per tant, diríem que la música tradicional requereix del seu cuidador un tractament orgànic, una inversió mèdica, alimentària, vitamínica; no un servei de sastreria per dotar-nos de robes o complements.

Dificultats, avantatges i atreviment

Una altra línia argumental que posa de manifest la necessitat d'una atenció institucional específica per al sector de la música tradicional parteix de la gran dificultat que suposa per a un músic de la nostra època l'intent de compondre nova música o crear nou repertori amb so tradicional però amb tarannà contemporani, una dificultat marcada principalment per la manca d'alfabetització en tal llenguatge sonor que pateix la població en general i particularment la classe musical.

Arbitrar una educació musical reglada que solucione el problema planteja uns reptes de tan llarg abast en el temps per a produir efectes positius en l'alfabetització sonora de la població i de la classe musical, que podria considerar-se una solució il·lusòria. Per això es recomana una acció institucional sense demora que mitigue aquesta manca de cultura musical autòctona, mitjançant programes que oferisquen la realització d'encàrrecs de treball creatiu incloent un curs previ de formació.

Actuacions d'aquesta índole podrien presumiblement excitar l'atreviment i la imaginació d'aquell sector de població que sol escometre la creació de les músiques populars com són la gent jove amb formació musical general o amb inquietud creativa. Sobretot si aquests encàrrecs de treball plantegen reptes atractius i contemporanis.

La receptivitat del públic jove, i fins i tot l'entusiasme, a propostes trencadores que estrenen registres inusuals connectant el so tradicional amb vivències actuals i generacionals, està comprovat en distints moments de la nostra història contemporània tant a casa nostra com a altres territoris més i menys veïns. L'aparició d'artistes -grups o cantants- que presenten repertoris dins aquestes coordenades i que connecten amb el públic sol traduir-se en passes molt llargues per a la recuperació del patrimoni sonor tradicional en la nostra època.

Injectar energia i transformar la vida de les generacions joves cap a una socialització solidària i madurar així la cohesió social de la nostra comunitat humana és un dels efectes preciosos que poden i solen produir els moviments sorprenents de la cançó popular.

Avui, en 2023, vigent encara però ja difuminat aquell vector de progrés per una nova cultura de la nostra terra, mantingut encara aquell canvi de sentit en la valoració dels recursos autòctons, persistent encara aquell corrent que va nàixer en la fascinant 'revolució cultural del 68', avui, en 2023 l'Administració pública de la Generalitat, pot i deu pronunciar-se per l'assumpció de la seua responsabilitat tot reforçant aquell canvi de vector de la nova voluntat popular – des de l'autodi cap a l'autoestima- tot revertint la substitució cultural sector per sector, creant organismes transversals que depuren aquelles actituds i contravalors derivades

de la Nova Planta i de l'excés globalitzador que aplanava el patrimoni i vulnerava la integritat del poble valencià.

Com deia un pensador: *'tota revolució comença amb una cançó'*. De manera que en el camp de la música tradicional valenciana, que pot esdevenir un potent energitzant social i que pot enamorar les generacions joves i adolescents, l'Administració pública pot trobar el primer programa i la construcció de l'algoritme que àrbitre una nova política cultural per a reflotar sector a sector la nostra emboirada tradició cultural. Començant doncs per una nova contemporanització de la música tradicional, i anant a l'encalç de la normalització lingüística consolidada, i continuant pels paisatges urbans vernacles, pels paisatges rurals i naturals, per una gastronomia i uns recursos alimentaris de proximitat, pel rescat de llavors i varietats vegetals abandonades, per la recuperació de sectors econòmics i industrials tradicionals competitius, per un audiovisual autòcton i potent, per un llibre valencià popular, per una literatura i un teatre arrelats, per l'aprofitament i la rendibilitat reputacional per a la nostra terra de les celebritats paradigmàtiques com són la paella o les festes falleres, així i pas a pas anar recuperant el mapa cultural d'una autoctonia arruïnada, anar pujant del carrer les restes trencades del patrimoni que temps enrere vam llançar per la finestra, anar baixant de l'andana el patrimoni que vam arraconar aquells temps com a inútil i antiquat.

VII.- Conclusions i recomanacions.

Resumirem a continuació les idees més importants de l'informe a manera de conclusió per tot seguit emetre les recomanacions que se'n desprenen.

Al fil de tot el que ha sigut exposat, entenem doncs que existeix una distància que cal tenir present entre el resultat de l'evolució que ha tingut la música tradicional valenciana amb el nombrós conjunt de formacions i realitzacions culturals recuperadores, innovadores i transformadores que en els últims 50 anys ha generat la societat valenciana des del camp de la música tradicional i la implicació o l'atenció que aquest fenomen ha rebut des de les Administracions públiques.

Aquesta atenció pot veure's animada pel fet de considerar que el patrimoni de la música tradicional valenciana abraça per tota una sèrie de processos i conceptes que n'amplien el significat i promouen un canvi en la consideració d'aquest bé que suposa per a la societat valenciana la seua recuperació, promoció i ús. Alguns d'aquests processos són el llenguatge musical que subjau en totes aquelles cançons i melodies, els mecanismes pràctics o conductuals a l'hora de l'activitat i la gestació musical, com ara la pràctica de la improvisació o la facilitat en el reconeixement d'uns paràmetres musicals que ens són propis i familiars sense haver passat per un procés d'aprenentatge i amb efectes directament plaents o emotius.

La reflexió que suposa aquest plantejament ens pot arribar a conduir a un canvi en el tractament de la música tradicional en quant a que la seua promoció pot dur a la població a una tornada a la tradicional manera de conduir-se musicalment. És a dir, ens pot dur a tornar

a entendre i a gaudir la manera tradicional de fer música, cosa que facilitaria que des de l'àmbit professional, qualsevol músic o música tindrà al seu abast adquirir i reforçar els coneixements i elements necessaris per a l'expressió i la creació segons el llenguatge musical de la tradició. Una de les millors maneres al nostre entendre de preservar el patrimoni musical de tradició oral.

Amb tot, presentem les següents recomanacions:

- El CVC amb el present informe pretén prevenir a les Administracions públiques valencianes d'un dèficit general en la gestió cultural i també en la política cultural respecte a la música tradicional valenciana, que ha persistit al llarg dels anys. Que tot i que ha concedit ajudes a projectes concrets que li han estat presentats o a alguna iniciativa puntual des d'alguna de les institucions competents, no ha arriat a l'ampli sector professional de la música tradicional.
- Advertim de la necessitat de redefinir la naturalesa d'aquest sector cultural que sol ser conegut amb la denominació de *música tradicional*, que pateix d'una valoració ambigua i d'escassa trajectòria, tal com s'aguaita des de l'òptica que enfoca el present informe. Així com de l'ampliació respecte al que entenem per Patrimoni Cultural dins de la música tradicional.
- Animem a la creació d'espais de trobada i de diàleg entre el sector professional i les Institucions per tal de treballar a partir de tots els documents presentats pel sector i que es consideren si poden servir de guia o en tot cas d'inici d'un diàleg que conduísca la formalització de diverses mesures.
- Animem a la creació d'un Centre per la normalització de l'ús i cultiu del llenguatge musical autòcton així com a l'organització d'un Congrés de Música i Cultura Tradicional.

Aquest informe es remetrà a la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, a l'Institut Valencià de Cultura i a tots els departaments autonòmics, provincials, comarcals i municipals de poblacions superiors als quaranta mil habitants, responsables de cultura, així com al sector professional, a la Comissió de Cultura de les Corts Valencianes i a Presidència de la Generalitat.

VOTO PARTICULAR DISCREPANTE ACERCA DEL INFORME SOBRE L`ACTUALITAT I EL FUTUR DE LA MÚSICA VALENCIANA DE TRADICIÓ ORAL. ÚS I ACTIVACIÓ.

En el Pleno del Consell Valencià de Cultura de hoy 26 de junio de 2023, **he votado en contra del documento de referencia** y deseo, además, dejar constancia del **Voto Particular Discrepante** que se desprende de la siguiente manifestación.

1.- Aun reconociendo el interés de la temática abordada y la capacidad y "libertad creativa" de los ponentes para elaborar el texto de referencia, discrepo del enfoque y contenido **y, naturalmente en consecuencia, de sus recomendaciones y conclusiones.**

2.- A juicio de quien suscribe, el texto en su conjunto adolece de un sesgo -legítimo si se quiere- en la selección de citas, referencias y ausencias, bien distinto a lo establecido por otros expertos consultados, que reduce la cuestión a la visión particular de sus autores.

3.- En tal sentido, el texto argumenta de forma reiterada -"obsesiva" en palabras de uno de los ponentes- en cuestiones de reducida prevalencia para el caso (franquismo, coros y danzas de la sección femenina, etc.) introduciendo conceptos extraños -como el de "autoodi"- hasta llegar a incluir una vez más la reivindicación del inexistente "país valencià" en un documento institucional.

Por lo que, en aplicación del art. 51 del actual Reglamento del CVC en concordancia con el art.25 de la Ley 12/1985, elevo y razono el presente **VOTO PARTICULAR DISCREPANTE.**

En Valencia, a 26 de junio de 2023

José María Lozano Velasco. Vocal

VOT PARTICULAR DISCREPANT A L'INFORME SOBRE L'ACTUALITAT I EL FUTUR DE LA MÚSICA VALENCIANA DE TRADICIÓ ORAL, ÚS I ACTIVACIÓ.

Tal i com vaig manifestar en el Ple del Consell Valencià de Cultura del 26 de juny de 2023, el meu vot contrari a l'aprovació del mencionat informe es motiva fonamentalment en els següents motius que presente a continuació com a vot particular.

1. Pese a que l'informe reuix algunes aportacions, manifestacions, conclusions i recomanacions que compartixc, constata biaix i parcialitat respecte a una part de la música valenciana de tradició oral i l'omissió d'alguns actors fonamentals en la mateixa, entre unes altres qüestions.

2. La tradició oral musical valenciana, com no podia ser d'una altra forma, es compon, manifesta i desenvolupa entorn a l'ús de les dos llengües pròpies del poble valencià, sent patrimoni i expressió de la mateixa tant les cançons en castellà com en valencià, cosa que al meu parer no reconeix l'informe puix pese al caràcter general del títol del mateix, solament fa referència a les cançons en valencià. Som una comunitat que històricament i a lo llarg dels anys ha desenvolupat la seua activitat cultural en ambdues llengües, alguna cosa que llunt de ser tractat de manera excloent deu ser reconegut com una de les nostres riqueses i singularitats pròpies i característiques. Grans cantants, grups musicals, cors, ... conformen i creen les nostres cançons, en algunes d'elles, pel seu reconeixement, qualitat o popularitat, nos reconeixem i identifiquem com a poble. Baste com a exemple citar l'espontànea interpretació de la cançó "Libre" de Nino Bravo cantada multitudinàriament en la mascletà del passat 18 de març. És una mostra del patrimoni cultural musical oral i ideari col·lectiu en el que nos identifiquem una immensa majoria de valencians, música i cançons que es transmeten oralment de generació en generació i que no s'arreglen en la seua totalitat en l'informe.

3. Llunt de reconèixer l'importància de la recuperació del folclor valencià com a part substancial del patrimoni immaterial valencià, menciona solament l'aspecte més negatiu del mateix, la folclorització, en descalificació, ocultant l'aportació del folclor a la riquesa cultural de la tradició musical oral valenciana. No es menciona no obstant lo que ha suposat l'investigació, la recuperació i ús social de les nostres riqueses i variades manifestacions folclòriques, sense les que hui són incomprendibles l'existència i activitat musical de molts grups culturals, cors, danses, falles, festes, entre molts altres col·lectius ciutadans que han trobat en la recuperació i posada en valor del folclore una forma d'expressió de la nostra cultura i societat, alguna cosa pròpia i singular de la Comunitat Valenciana.

4. L'informe presenta una aportació parcial a la recuperació i desenvolupament de la música de tradició oral valenciana, ometent l'importantíssima labor històrica, també l'actual, de grups o entitats culturals com Lo Rat Penat, o de persones o actors d'importància singular en el desenvolupament i activitat musical valenciana. Ya en 1879, un any després de la seua fundació es crea la Secció de Música de Lo Rat Penat, en la presidència titular i honorària formada pel mestre Salvador Giner i Francisco Asenjo, des de llavors, passant per diferents fites històriques, entre els que destaque molt resumidament, la creació en 1958 del Grup de Danses per Josep Cervera o en 1980 del Cor popular per Rosa Bartual o en 2010 l'Escola de Cant d'Estil per Manuel Marzal. És sense dubte l'investigació i treball constant d'esta entitat lo que contribuïx destacadament a recuperar centenars

de cançons valencianes, además eixecutant en millons de representacions a lo llarc dels anys, o en les seues ensenyances en l'Escola de Música María Teresa Oller, al manteniment, difusió i desenroll d'una part significativa de la tradició oral musical valenciana, cosa que l'informe omet totalment.

5. Igualment en el text, novament, s'utilisa una denominació no oficial per a la Comunitat Valenciana, sent esta l'única oficial reconeguda en la Constitució Espanyola i l'Estatut d'Autonomia

Per lo que, en aplicació del art. 51 de l'actual Reglament del CVC en concordància en el art.25 de la Llei 12/1985, eleve i raone el present VOT PARTICULAR DISCREPANT.

En València, a 27 de juny de 2023

**JOSE VICENTE
NAVARRO RAGA**

Firmado digitalmente por
JOSE VICENTE NAVARRO
RAGA
Fecha: 2023.06.28 11:12:59
+02'00'

José Vicente Navarro Raga